

Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı (*)

Prof. Dr. Hıfzı DOĞAN**

Atatürk, devletin geleceğini, ulusun yaşama düzenini milli eğitime bağlı gördüğünden, Kurtuluş Savaşı'nın daha ilk anlarından itibaren milli eğitim sorunlarına eğilmiştir.

Düşman ordularının Anadolu'dan çıkarılmasından sonra bazı kimseler, eski yaşam şeklinin ve geleneklerinin aynen devam ederek yaşama standartlarının yükseleceğine inanıyorlardı. Atatürk böyle bir görüşü sakıncalı görüyordu. Ulusun kurtuluş savaşında kazanmış olduğu heyecanı devam ettirmek ve değerini yitirmiş yaşam biçimi ile savaşmak gerektiğine inanıyordu. Atatürk böyle bir savaşın heyecanını o kadar kuvvetli duyuyordu ki, «vatanı kurtardınız şimdi ne yapacaksınız» sorusuna Milli Eğitim Bakanı olarak çalışmak en büyük amacımdır demiştir. Atatürk Milli Eğitim Bakanı olmamasına rağmen, milli eğitim sorunları ile sürekli olarak yakından ilgilenmiştir (1)

Atatürk Türk milli eğitiminin ana politikasının şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde gerek çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarla ve gerekse milli eğitim ile ilgili çalışmaları ve uygulamaları yakından izlemesinin sonucu olarak, etkili olmuştur.

Bu dokümanda önce Atatürk döneminde uygulanan ana politika incelenmekte ve daha sonra Atatürk'den sonra yapılan uygulamalarla Atatürk döneminin eğitim politikası karşılaştırılmakta ve bugün için yararlı olabilecek bazı sonuçlara gidilmektedir.

Atatürk Döneminde Milli Eğitim Politikası ve Uygulaması

Cumhuriyete kadar halkın eğitim ihtiyacını karşılayan medreselerde ve yerel düzeydeki okullarda eğitim tamamen dini temele dayalı idi. Bugünkü eğitimin temeli olan gözlem, inceleme ve araştırmaya hiç önem verilmemiştir. Eğitim, bireylerin günlük yaşamdaki sorunlarını çözmeye yönelik değildi.

Atatürk ilkönce eğitim sistemini bugün yaşadığımız dünyadaki sorunların çözümüne yöneltti. Türk eğitim sistemine lâik, dünyevi ve genel anlamda işlevsel bir nitelik kazandırmak başlıca amaç olmuş-

*Bu yazı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin 9-10 Nisan 1981 tarihinde düzenlendiği Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumuna sunulan Tebliğdir.

**Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Teknik Eğitim Bölümü.

tur. Atatürk, Ekim 1922 de Bursa'da kabul ettiği İstanbul öğretmenlerine «Okulun Türk toplumunun kalkınmasında göreceği işi» belirlerken eğitim sistemine verilecek yönü şu şekilde özetlemiştir. Ulu- su kurtarmak için iyiniyet önemlidir. Fakat hastalığı iyileştirmek için bu özellik yeterli değildir. Bu özelliğin yanında ilim ve fen gerekir. İlim ve fen ise okulda öğrenilebilir. Okul deyince Atatürk, medrese- nin dışındaki okulu anlıyordu. Okul, Mahmut II. döneminden beri vardı. Bu eğitimden yararlanan il ve ilçelerin sayısı çok sınırlı idi. Köylü büyük oranda unutulmuştu. Atatürk, 1922'de söylediği bir nu- tukta köylüyü okutmanın milli eğitim politikası için temel ilke olarak benimsenmesini istemişti. (2)

Atatürk, ortaya koyduğu bu görüşler ile eğitimin lâik bir temele dayalı, gözlem ve deneye yer veren bir eğitim olacağını ve geniş kit- lelerin bu eğitimden yararlanmalarını öngörmüştür.

Atatürk, eğitimi lâik temele dayandırdıktan sonra, eğitimin de- neysel ve uygulamalı olması gerektiğini vurgulamıştır. Kuram ve uy- gulama arasında asırlarca süren bir ikilemi bütünleştirmeyi amaçla- mıştır. Klasik eğitimde kuram ve uygulama birbirinin karşıtı olarak düşünülmüş ve kuramın uygulamadan üstün olduğu savunulmuştur.

Atatürk, çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarla uygulamalı eği- timin önemini belirtmiştir. Atatürk eğitime ilişkin şu görüşlere yer vermiştir :

- Eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için fazla süs, bir zorbalık aracı yahut bir uygarlık zevkinden çok maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan ameli ve kullanılabi- lir bir araç haline getirmektir. (3)
- Memleket evladını sosyal ve ekonomik hayatta etken kıla- bilmek için gerekli olan temel bilgileri uygulamalı bir yön- temle vermek, milli eğitimimizin esasını teşkil etmektedir. (4)
- Ortaöğretimde dahi eğitim ve öğretim yönteminin uygulama- lı olmasına dikkat edilmelidir. (5)

Atatürk 1922-1925 yılları arasında İzmir'e gidişinde üç defa İz- mir Sanayi mektebini (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesini) ziyaret ederek uygulamalı eğitime verdiği önemi belirtmiştir. Bu ziyaretleri- nin birinde Atatürk, okul defterine şunları yazmıştır :

- Vasıl olmaya mecbur bulunduğumuz seviyeye bugünkü ka- dar uzak kalışımızın sebeplerinden biri, sanata ve sanatkâr- lığa lâıyk olduğu derecede ehemmiyet verilmemiş olması- dır. (6)

Atatürk dönemindeki uygulamalar ve yazılı belgeler incelendi- ğinde eğitimin işlevselliği üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Örneğin; 1926 yılında hazırlanan «Maarif Teşkilâtı Hakkında Layiha»

da aşağıdaki görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Bu görüşlerin, bugün de canlılığını koruduğu dikkati çekmektedir. (7)

- Okul ile hayat arasında çin seddinin kaldırılması,
- Tarımsal çevrelerde çiftlik okulların kurulması,
- Ders konularının çevreden alınması,
- Memleketin hakiki bir hayat ve iş okuluna ihtiyacı bulunduğu,
- Okulun sosyal hayatta aydınlatıcı bir merkez olması,
- Eğitim sisteminin kökten bir reforma tabi tutulması,
- Okullarda soyut insanın yetiştirildiği,
- Doğa ile çocuk arasında kara kitap bulunduğu,
- Tek okul sisteminin kurulması,
- Üretici bir eğitime önem verilmesi gerektiği,
- Okul hayatının, çevrenin ekonomik şartlarına göre düzenlenmesi,
- Her bölgede o bölge ekonomisinin özelliğine göre sanat okulları açılması,
- Genel ve teknik öğretimin birbirinden ayıramayacağı.

Atatürk dönemindeki eğitim sisteminin diğer bir özeliği de yerel ihtiyaçlara duyarlı olmasıdır. Eğitim ile sanayi, tarım ve diğer kesimler arasında bilgi alış veriş yollarının açık tutulmasıdır. 3 Nisan 1926 tarihinde 789 sayılı kanun yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre «Talim ve Terbiye Dairesi» ile eğitim hizmetlerinin taşra teşkilatında yer alan «Maarif Eminlikleri» kurulmuştur.

Hazırlanan bir yönetmelikle Türkiye'nin Milli Eğitim Örgütü bir kaç ilden oluşan bölgelere ve her bölgede bulunan Maarif Eminliklerinin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın temsilcisi ve bölgedeki en yüksek organı olduğu belirtilmiştir.

Eminliklerin kurulması iki önemli kavrama yer verildiğini göstermektedir (1) yerel ihtiyaçların eğitime yansması (2) Eğitimin bürokrasiden bağımsız hale getirilmesi.

Atatürk döneminde eğitim sistemi ile diğer kesimler arasındaki ilişkiler ve ortak çalışmalar çok ileri bir düzeye ulaşmıştır. Buna bir örnek olarak mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesine ilişkin bakanlıklar arası çalışmalar verilebilir. Ekonomik ve endüstriyel kalkınmayı öngören programların uygulanması ile ilgili olarak ihtiyaç duyulan teknik personelin yetiştirilmesini bir esasa bağlamak üzere 1934 yılında Milli Eğitim, Milli Savunma, Tarım Bayındırlık ve İşletme Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Mesleki ve teknik eğitimin temel yapısını oluşturan bu çalışmalar, ilgili tarafların ortak çabaları ile yürütülmüştür. (8)

Atatürk dönemindeki eğitim politikası saptanırken ve uygulamalar yönlendirilirken çeşitli dönemlerde eğitim sistemini yönlendiren

İskolastizm, Hümanizm, Realizm, Pragmatizm vb. doktrinlerin hiçbirine bağlı kalınmadığı ve çeşitli görüşlerden yararlanarak Türkiye'deki sorunları çözecek şekilde bir senteze gidildiği görülmektedir. Atatürk bunu şu şekilde açıklamıştır.

«Biz ilhamımızı gökten değil doğrudan doğruya yaşadığımız hayattan almış bulunuyoruz, Bizim yolumuzu çizen, içinde bulunduğumuz yurt bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ızdırıp kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticedir.» (9)

Türkiye gerçeklerini dikkate alarak ortaya çıkan sorunların, çözümünde, ülke ihtiyaçlarına dönük yöntemlerin geliştirildiğine ilişkin olarak okuma-yazma devrimi ve köy enstitüleri hareketi örnek olarak verilebilir. 1928'de başlatılan okuma-yazma devrimi, Atatürk dönemindeki eğitimin işlevselliğine ait en somut girişimdir. Burada uygulanan yöntem ve zamanın olanakları içinde hazırlanan araçlar, örnek olay niteliğindedir.

Atatürk döneminde eğitimin işlevsel bir niteliğe kavuşması için girişilen en büyük adımlardan biri, köy enstitüleri hareketidir. Bu hareket, Türkiye'nin karşılaştığı eğitimin sorunlarına çözüm aramaya yönelik olup Atatürk döneminde eğitime ilişkin görüşlerin bir sentezinin ürünüdür.

Atatürk Sonrası Dönemde Eğitim Anlayışı

1940'larda yapılan tartışmalar ve uygulamalar incelendiğinde o dönemdeki aydınların Batının geçirdiği belirli doktrinlere bağlanmaya başladıklarını göstermektedir. Atatürk'ün sağlığında çeşitli görüşlerin sentezi yapıp Türkiye koşullarına uygun çözüm yolları arandığı halde, Atatürk sonrası dönemde bu sentezin sürdürülmesiyle

diği izlenmektedir. Nasıl Batı uygarlığı Rönesansla beraber Hümanizm, Naturalizm, Realizm, Pragmatizm vb. aşamalardan geçerek bugünkü düzeye ulaştı ise, Türkiye'nin de aynı aşamalardan geçmesi görüşü ön plana çıkmıştır.

Birinci Milli Eğitim Şûrasında zamanın Milli Eğitim Bakanı, Batı uygarlığı ile bütünleşme girişimini «girmiş olduğumuz yepyeni medeniyet hayatı» olarak adlandırıyor. (10) Batı uygarlığını erişilecek bir amaç olarak seçmek ve Batının geçtiği aşamalardan Türkiye'nin de geçmesi gerektiğini kabul etmek 1940 larda Batıda Rönesansla başlayan Hümanizm anlayışına karşı ilgiyi artırmıştır. 1940 larda eğitime ilişkin bazı tartışmalar aşağıya çıkarılmıştır. (11)

- Kültürün ana kaynağı Hümanizm'dir. Hümanizm fikrinin anlaşılması ve yayılması bu kültür içinde bulunan milletlerin

yürüdükleri yollardan olabilir. Bunun aracı da Lâtinçe ve Yunanca öğretimidir. Bu ana kaynağa ancak bu iki klasik ölü dilden gidilir. Ülkemizde bu görüşlerin sonucu olarak, 1940'larda bazı liselerde Lâtinçe ve Yunanca dilleri okutulmaya başlanmıştır.

- Liselerde okunan Lâtinçe ve Yunanca, Rönesansla Avrupa'da oluşan özgürlüğün araçlarıdır. Bu iki dil, çocukları bugünkü uygarlığın kaynaklarına, eski Yunan ve Roma kaynaklarına götürecektir. Genel Lise, mutlaka bu araçlara muhtaçtır.
- Bütün dünyacı, Alman ve Fransızlara göre değil, insaniyetin müşterek malı olan bir lise vardır.
- Karşımızda klasik dünya çapında bir lise anlayışı vardır; yalnız bu anlayışa uygun lise vardır. Bundan fedakârlık yapılamaz.
- Lise demek, fikriyatçı yetiştiren kurum demektir. Fikriyatçı adam başkadır, pratik adam başkadır. Hayat adamı başka, fikir adamı başka yol tutacaktır.

Ortaokullara iş kavramını sokmak ve programa yeni derslerin eklenmesini isteyen görüşlere karşı ileri sürülen tartışmaların bir kısmı şu şekilde özetlenebilir: (12)

- Ortaokul programı, ortaöğretim birinci devre programıdır; Lise kavramında olduğu gibi ortaokul da genel kültür veren bir kurumdur.
- Ortaokulların lise sınıfına çok yetersiz bir düzeyde öğrenci vermekte oldukları açık iken, bir de ortaokul programlarına liseden bağımsız kılmak ve ayrıca daktilografi, defter tutma, dosya tanzim etme gibi yeni ve mesleki derslerle büsbütün dağıtmak yükseköğretim için ciddi felâket olur.

Rönesansla beraber ortaçağın din baskısına, karşı görüş olarak ortaya çıkan Hümanizm hareketinin başlıca özellikleri şunlardır;

- Hümanistler evrensel bir insan yetiştirmeyi amaçlamışlardır. Kuşkusuz 19. asırda başlayan milliyetçilik hareketleri ile evrensel insan yetiştirme görüşü değerini yitirmiştir.
- Hümanistler, seçkin bir gruba eğitim hizmeti götürmeyi amaçlamışlardır. Orta sınıfa bir eğitim hizmeti getirmemişlerdir.
- Hümanistler, kuram ve uygulamayı eşdeğer görmemişlerdir. Kuramın, uygulamadan daha üstün olduğunu kabul etmişlerdir.

1940'larda eğitime ilişkin olarak yapılan bu tartışmaların sonucu olarak, aşağıda belirtilen kavramlar, eğitimin şekillenmesinde temel çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Kuram, pratik çalışmalardan daha üstündür görüşü esas alınmıştır. Ortaokul ve lise gibi genel eğitim kurumlarında zihinsel gelişme esas alınmıştır. Daktilografi gibi herkes için geçirli olan becerilere dahi programlarda yer verilmemiştir. 1940'lardaki köy enstitüleri girişimi ve mesleki eğitimin yaygınlaştırılması hareketi uygulamayı içerdiği gerekçesi ile ortaokul ve lise gibi genel eğitim kurumlarının dışında tutulmuştur.

Eğitim sistemi ile seçkin bir grup yetiştirmek temel amaç alınmıştır. Bütün sistem, seçicilik kavramı tarafında geliştirilmiştir.

Genel kültür anlayışı, geçmiş yılların dar çerçevesini geçememiştir. Rönesansla başlayan güzel sanatlar hareketleri genel kültürün bir parçası olarak benimsenmiştir; fakat aynı çağdan başlayarak zamanımıza kadar hızla gelişen ve bireyin yaşamını büyük oranda değiştiren teknolojik gelişmeler, kültürün bir parçası olarak düşünülmemiştir. Teknoloji, birçok yönlerden güzel sanatların getirdiği görüşlere karşı olarak geliştiği halde, bugün dahi ortaokul programlarında herkes için ortak olan dersler arasında yalnız güzel sanatlara yer verilmektedir.

Eğitim sistemince benimsenen bu katı görüşler, birçok sorunun kaynağı olmuştur. Mesleki ve teknik eğitimle genel eğitim arasındaki sürtüşmelerin kaynağını bu çağ dışı görüşlerde aramak gerekir.

Kuram ve uygulamanın bir bütünlük içinde ele alınmamasının sonucu olarak 1940'lardan itibaren genel ve mesleki eğitim birbirinden kopuk olarak ayrı parçalarmış gibi geliştirilmiştir.

Genel ortaokul ve mesleki ortaokul olmak üzere yanyana birbirinden kopuk iki okul tipi geliştirilmiştir. 1963'de genel ve mesleki ortaokul bütünleştirildiğinde, mesleki ortaokullarda bulunan uygulamalı dersler yine sistemin dışında kalmıştır.

1970'li yıllarda, 9. sınıf bütün ortaöğretim kurumları için ortak sınıf haline gelince, genel eğitim dersleri esas alınarak mesleki eğitime verilen zaman tekrar azaltılmıştır. Bir defa daha kuramın üstünlüğü vurgulanmıştır.

Ara kademesine eleman hazırlamayı amaçlayan teknik lise programları geliştirilirken, elemanın çalışacağı görevin gereği olan dersleri programa almak yerine, genel lisenin dersleri esas alınmıştır. Lise derslerinden artan zaman içinde bazı mesleki derslere yer verilmiştir. Böylece yükseköğretim için eleman hazırlamayı amaçlayan bir içeriğe, doğrudan iş hayatına eleman hazırlamayı amaçlayan bir içeriğe nazaran, öncelik verilmiştir.

S o n u ç

Bundan önceki yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllarda da yapılan eğitim çalışmalarının hemen hepsi «Atatürk ilkeleri doğrultusunda» cümleciği ile başlamakta, fakat çalışmalarda izlenen yöntemlerle, programa alınan içeriğin 1920 lerdeki Atatürk'ün görüşleri ile tutarlı bulunup bulunmadığı tartışılabilir niteliktedir. Atatürk'ün eğitim anlayışı ile, bugünkü uygulamalar arasında çelişkiler bulunmaktadır. 1980'li yıllarda eğitime yön verirken, Atatürk'ün eğitim anlayışının özüne inilmesinde yarar vardır; Atatürk dönemindeki ilkeler ve uygulamalar, bugün de canlılığını korumaktadır.

K A Y N A K L A R

1. Atatürk (1000 Temel Eser) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970 s. 211.
2. Ün. Ver. s. 213.
3. Atatürk'ün 1 Mart 1923 de Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşma. **Bir Üstün Adam** Teknik Öğretmenler Derneği Yayınları 1976, s. 56.
4. Atatürk 1922 yılında Türkiye Büyük Meclisinde açış konuşması, **Bir Üstün Adam**. Teknik Öğretmenler Derneği Yayınları, s. 56
5. Ün. Ver. s. 56.
6. Danyal Akbel, «Maarif Ailesinin Büyük Kaybı» **Mesleki ve Teknik Öğretim** 13-145, Mart, 1965, s. 30.
7. Ataünal Aydoğan ve Özalp Reşat. **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 40
8. Alkan, C. Doğan, H. ve Sezgin İ. **Mesleki ve Teknik Eğitim prensipleri**. A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980, s. 47.
9. Atatürk (1000 Temel Eser) İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1970. s. 211.
10. Doğan, Hıfzı. **Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim**. A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, 1977, s. 50.
11. Ün. Ver. s. 50-52.
12. Ün. Ver. s. 53-54.